

IJTIMOIIY-GUMANITAR SOHADA ILMIY-INNOVATION TADQIQOTLAR

ILMIY METODIK JURNALI

ISSN 3060-5059

VOL.3 № 5

2026

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA TARBIVAVIY KOMPETENSIYALARNI SHAKLLANTIRISHDA EKSKURSIYALARNING AHAMIYATI

Saidova Dilnoza Maripovna

Farg'ona viloyati pedagogik mahorat markazi, dotsent

Annotatsiya

Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarida tarbiyaviy kompetensiyalarni shakllantirish jarayonida ekskursiyalarning pedagogik, didaktik va tarbiyaviy ahamiyati keng yoritilgan. Zamonaviy ta'lim tizimida o'quvchilarning faqat bilim olishigina emas, balki ularning shaxs sifatida rivojlanishi, ijtimoiy tajriba orttirishi va amaliy ko'nikmalarni egallashi ham muhim vazifa hisoblanadi. Shu jihatdan ekskursiyalar boshlang'ich ta'limda samarali pedagogik vosita sifatida alohida o'rin tutadi. Maqolada ekskursiyalar orqali o'quvchilarning atrof-muhitni bevosita kuzatishi, o'rganilayotgan mavzularni real hayot bilan bog'lashi, bilimlarni mustahkamlashi va kengaytirishi imkoniyatlari tahlil qilingan. Ekskursiyalar bolalarda kuzatuvchanlik, qiziquvchanlik, mustaqil fikrlash, tahlil qilish va xulosa chiqarish kabi intellektual kompetensiyalarni rivojlantirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, ular o'quvchilarning muloqot madaniyati, jamoada ishlash ko'nikmalari hamda ijtimoiy faolligini oshirishda ham muhim omil hisoblanadi. Maqolada ekskursiyalar orqali o'quvchilarda vatanparvarlik, tabiatga ehtiyotkor munosabat, mehnatsevarlik, tartiblilik va axloqiy qadriyatlarni shakllantirish masalalariga alohida e'tibor qaratilgan. Shuningdek, boshlang'ich sinflarda ekskursiyalarni rejalashtirish, tashkil etish va ularni ta'lim jarayoniga integratsiya qilishning samarali usullari yoritilgan. Umuman olganda, maqolada ekskursiyalar boshlang'ich sinf o'quvchilarining tarbiyaviy kompetensiyalarini rivojlantirishda muhim pedagogik vosita ekanligi asoslab berilgan bo'lib, ularning ta'lim-tarbiya jarayonidagi o'rni va ahamiyati ilmiy-pedagogik jihatdan tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: boshlang'ich ta'lim, o'quvchilar, tarbiyaviy kompetensiya, ekskursiya, ta'lim-tarbiya jarayoni, pedagogik faoliyat, amaliy ta'lim, ijtimoiy ko'nikmalar, axloqiy tarbiya, vatanparvarlik, kuzatuvchanlik, mustaqil fikrlash, faol o'qitish usullari.

ВАЖНОСТЬ ЭКСКУРСИЙ В РАЗВИТИИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ У УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ

Саидова Дилноза Мариповна

Ферганский областной центр педагогического мастерства, доцент

Аннотация

В данной статье подробно рассматривается педагогическое, дидактическое и воспитательное значение экскурсий в процессе формирования учебных компетенций у учащихся начальной школы. В современной системе образования важно не только для получения знаний, но и для личностного развития учащихся, приобретения социального опыта и практических навыков. В этом отношении экскурсии занимают особое место в начальном образовании как эффективный педагогический инструмент. В статье анализируются возможности для учащихся непосредственно наблюдать за окружающей средой посредством экскурсий, связывать изучаемые темы с реальной жизнью, а также закреплять и расширять знания. Экскурсии способствуют развитию у детей таких интеллектуальных компетенций, как наблюдательность, любознательность, самостоятельное мышление, анализ и умение делать выводы. В то же время они являются важным фактором повышения коммуникативной культуры учащихся, навыков работы в команде и социальной активности. Особое внимание уделяется формированию у учащихся посредством экскурсий патриотизма, бережного отношения к природе, трудолюбия, организованности и нравственных ценностей. Также рассматриваются эффективные методы планирования и организации экскурсий в начальной школе и их интеграции в образовательный процесс. В целом, статья обосновывает тот факт, что экскурсии являются важным педагогическим инструментом в развитии учебных компетенций учащихся начальной школы, а также проводит научный и педагогический анализ их роли и значения в образовательном процессе.

Ключевые слова: начальное образование, учащиеся, педагогическая компетентность, экскурсия, образовательный процесс, педагогическая деятельность, практическое обучение, социальные навыки, нравственное воспитание, патриотизм, наблюдение, самостоятельное мышление, активные методы обучения.

THE IMPORTANCE OF EXCURSIONS IN DEVELOPING EDUCATIONAL COMPETENCIES IN PRIMARY SCHOOL STUDENTS

Saidova Dilnoza Maripovna

Fergana Regional Center for Pedagogical Excellence, Associate Professor

Abstract

This article extensively discusses the pedagogical, didactic and educational significance of excursions in the process of forming educational competencies in primary school students. In the modern education system, it is important not only for students to gain knowledge, but also for them to develop as individuals, gain social experience and acquire practical skills. In this regard, excursions occupy a special place in primary education as an effective pedagogical tool. The article analyzes the opportunities for students to directly observe the environment through excursions, connect the topics being studied with real life, and consolidate and expand knowledge. Excursions serve to develop intellectual competencies such as observation, curiosity, independent thinking, analysis and drawing conclusions in children. At the same time, they are also an important factor in improving students' communication culture, teamwork skills and social activity. The article pays special attention to the formation of patriotism, careful attitude to nature, diligence, orderliness and moral values in students through excursions. It also covers effective methods for planning, organizing excursions in primary schools and integrating them into the educational process. In general, the article substantiates the fact that excursions are an important pedagogical tool in developing the educational competencies of primary school students, and their role and significance in the educational process are analyzed scientifically and pedagogically.

Keywords: primary education, students, educational competence, excursion, educational process, pedagogical activity, practical education, social skills, moral education, patriotism, observation, independent thinking, active teaching methods.

Boshlang'ich ta'lim bosqichi bola shaxsining shakllanishida eng muhim davrlardan biri hisoblanadi [3]. Aynan shu davrda o'quvchining dunyoqarashi, axloqiy qadriyatlari, ijtimoiy munosabatlarga kirishish ko'nikmalari va tarbiyaviy kompetensiyalari shakllanadi [4]. Zamonaviy ta'lim jarayonida faqat darsliklar va sinf xonasi bilan cheklanib qolish yetarli emas [5]. O'quvchilarning real hayot bilan bog'liq tajriba orttirishi, atrof-muhitni bevosita kuzatishi va ijtimoiy faol bo'lishi muhim ahamiyat kasb etadi. Shu jihatdan ekskursiyalar boshlang'ich sinf o'quvchilarini tarbiyalashda samarali pedagogik vosita sifatida katta ahamiyatga ega [9]. Ekskursiya — bu o'quv jarayonining maxsus tashkil etilgan shakli bo'lib, unda bolalar maktabdan tashqarida turli obyektlar, muassasalar yoki tabiiy muhit bilan tanishadilar [6]. Bunday faoliyat nafaqat bilim berishga, balki o'quvchilarning axloqiy fazilatlarini, ijtimoiy xulq-atvorini va jamoada ishlash ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi [8]. Ayniqsa, boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun ekskursiyalar o'yin, qiziqish va bevosita kuzatish orqali o'rganish imkonini yaratadi [5].

Tarbiyaviy kompetensiya tushunchasi o'quvchining axloqiy qadriyatlarga ega bo'lishi, jamiyat qoidalariga rioya qilishi, atrof-dagilarga hurmat bilan munosabatda bo'lishi, tabiat va mehnatga ongli yondashuvini anglatadi [7]. Ushbu kompetensiyalarni shakllantirish faqat nazariy bilimlar bilan emas, balki amaliy tajribalar orqali samarali amalga oshadi [4]. Ekskursiyalar esa aynan shunday amaliy tajriba maydonini yaratadi [9]. Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun ekskursiyalarning eng muhim jihatlaridan biri — bu ularning qiziqishini uyg'otishdir [5]. Bola o'z ko'zi bilan ko'rgan, qo'li bilan ushlagan va bevosita ishtirok etgan jarayonni osonroq anglaydi va eslab qoladi. Masalan, muzeyga uyushtirilgan ekskursiya orqali o'quvchilar tarixiy yodgorliklarni ko'rib, o'z xalqining o'tmishi haqida tasavvur hosil qiladilar [10]. Bu esa ularda vatanparvarlik tuyg'usini shakllantiradi. Shuningdek, tabiat qo'yniga uyushtirilgan ekskursiyalar o'quvchilarda ekologik madaniyatni rivojlantiradi [9]. Ular tabiatni asrash, daraxt va hayvonlarga ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo'lish zarurligini amalda ko'radilar. Bunday tajriba darslikdagi ma'lumotlardan ko'ra kuchliroq ta'sir ko'rsatadi, chunki u real hayot bilan bog'langan bo'ladi.

Tarbiyaviy kompetensiyalarni shakllantirishda o'quv-tarbiya jarayonining barcha tarkibiy qismlari muhim rol o'ynaydi [6]. Boshlang'ich ta'lim bosqichida bu jarayon yanada dolzarb bo'lib, aynan shu davrda bolaning shaxsiy sifatleri, axloqiy qarashlari va ijtimoiy xulq-atvori shakllana boshlaydi [3]. Tarbiyaviy kompetensiyalar o'quvchining faqat bilimga ega bo'lishi emas, balki uni hayotda to'g'ri qo'llay

olishi, jamiyatda o'zini munosib tutishi va axloqiy qadriyatlarga amal qilishi bilan belgilanadi [7]. Tarbiyaviy kompetensiyalarni shakllantirishda eng muhim omillardan biri o'qituvchining shaxsiy namunasi hisoblanadi [4]. Boshlang'ich sinf o'quvchilari ko'proq taqlid orqali o'rganadilar. Shuning uchun o'qituvchining nutqi, muomala madaniyati, o'quvchilarga bo'lgan munosabati bevosita tarbiyaviy ta'sir ko'rsatadi. O'qituvchi o'z xatti-harakati bilan to'g'ri, halollik, mehnatsevarlik kabi fazilatlarni namoyon etishi lozim.

Shuningdek, tarbiyaviy kompetensiyalarni shakllantirishda dars jarayonidan tashqari faoliyatlar ham muhim ahamiyatga ega [8]. Ekskursiyalar, sinfdan tashqari tadbirlar, loyihalar va jamoaviy ishlarda o'quvchilar real hayotiy vaziyatlarga duch keladilar. Bu esa ularda ijtimoiy tajriba, mas'uliyat va jamoada ishlash ko'nikmalarini rivojlantiradi. Oila ham tarbiyaviy kompetensiyalarni shakllantirishda asosiy omillardan biridir [1]. Bola maktabda olgan tarbiyasini uy sharoitida mustahkamlashi kerak. Ota-onalarning farzandga bo'lgan munosabati, oiladagi muhit va qadriyatlar bolalarning xulq-atvoriga bevosita ta'sir qiladi. Maktab va oila hamkorligi esa bu jarayonni yanada samarali qiladi. Tarbiyaviy kompetensiyalarni rivojlantirishda interfaol usullar ham katta ahamiyatga ega. Rolli o'yinlar, muammoli vaziyatlar, muhokamalar orqali o'quvchilar axloqiy qarorlar qabul qilishni o'rganadilar. Bu esa ularning mustaqil fikrlashini va to'g'ri xulosa chiqarish qobiliyatini rivojlantiradi. Bundan tashqari, tabiatga chiqish, muzeylar va tarixiy joylarga uyushtirilgan ekskursiyalar ham tarbiyaviy kompetensiyalarni shakllantirishda samarali vosita hisoblanadi. Bunday faoliyatlar orqali o'quvchilar Vatanga muhabbat, tabiatga ehtiyotkorlik va madaniy merosga hurmat tuyg'ularini chuqurroq anglaydilar.

Ekskursiyalar ta'lim jarayonining muhim shakllaridan biri bo'lib, o'quvchilarning bilim, ko'nikma va tarbiyaviy sifatlarini rivojlantirishda katta ahamiyatga ega [6]. Ayniqsa, boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun ekskursiyalar darsda olingan nazariy bilimlarni hayotiy tajriba bilan bog'lash imkonini beradi [5]. Bu esa o'quv jarayonini yanada qiziqarli, samarali va tushunarli qiladi. Ekskursiyalarning eng muhim ahamiyatlaridan biri o'quvchilarning dunyoqarashini kengaytirishdir. Bolalar turli muassasalar, tabiat obyektlari, tarixiy joylar yoki ishlab chiqarish korxonalari bilan bevosita tanishish orqali yangi bilimlarga ega bo'ladilar. Masalan, muzeyga uyushtirilgan ekskursiya ularni tarixiy meros bilan tanishtirsa, tabiat qo'yniga chiqish ekologik tushunchalarini mustahkamlaydi. Shuningdek, ekskursiyalar o'quvchilarda kuzatuvchanlik va mustaqil fikrlashni rivojlantiradi. Bolalar real hayotdagi jarayonlarni ko'rib, tahlil qilishga harakat qiladilar. Bu esa ularning mantiqiy fikrlash qobiliyatini oshiradi va o'qishga bo'lgan qiziqishini kuchaytiradi.

Ekskursiyalar tarbiyaviy jihatdan ham juda muhimdir. O'quvchilar jamoa bo'lib harakat qilishni, o'zaro hurmat va intizom qoidalariga rioya qilishni o'rganadilar. Ular tabiatga, mehnatga va jamiyat qadriyatlariga nisbatan ijobiy munosabatni shakllantiradilar. Bu esa ularda vatanparvarlik, mehnatsevarlik va ekologik madaniyat kabi sifatning rivojlanishiga xizmat qiladi. Bundan tashqari, ekskursiyalar o'quvchilarning emotsional rivojlanishiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Yangi muhit, qiziqarli kuzatuvlar va jonli taassurotlar bolalarda ijobiy hissiyotlarni uyg'otadi. Bu esa ularning o'qishga bo'lgan motivatsiyasini oshiradi.

Ekskursiyalar o'quvchilarda ijtimoiy kompetensiyalarni ham rivojlantiradi [7]. Bolalar jamoa bo'lib harakat qilishni, bir-birini tinglashni, navbat kutishni va o'z fikrini madaniyatli ifoda etishni o'rganadilar [9]. Bu jarayonda ular o'qituvchi va tengdoshlari bilan yangi muhitda muloqotga kirishadi, bu esa ularning kommunikativ qobiliyatlarini mustahkamlaydi. Tarbiyaviy jihatdan yana bir muhim omil — bu mehnatga hurmatni shakllantirishdir. O'quvchilar zavod, ustaxona yoki turli ishlab chiqarish joylariga ekskursiya qilganda, mehnat jarayonini bevosita ko'radilar. Ular mahsulotning qanday yaratilishini, odamlarning mehnati orqali jamiyat rivojlanishini tushunib yetadilar. Bu esa ularda mehnatsevarlik, mas'uliyat va kasbga hurmat kabi fazilatlarni rivojlantiradi. Ekskursiyalar o'quvchilarning mustaqil fikrlash qobiliyatini ham kuchaytiradi. Ular ko'rgan narsalari haqida savollar beradilar, tahlil qiladilar va xulosa chiqarishga harakat qiladilar. O'qituvchi esa bu jarayonda yo'naltiruvchi rolni bajaradi. Shu tariqa bolalarda tanqidiy fikrlash va kuzatuvchanlik shakllanadi. Bundan tashqari, ekskursiyalar o'quvchilarning emotsional rivojlanishiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Yangi muhit, yangi tajribalar bolalarda ijobiy his-tuyg'ularni uyg'otadi. Bu esa ularning o'qishga bo'lgan qiziqishini oshiradi va maktabga bo'lgan munosabatini ijobiy shakllantiradi.

Pedagogik nuqtai nazardan ekskursiyani to'g'ri tashkil etish juda muhimdir [5]. Har bir ekskursiya aniq maqsad va vazifalarga ega bo'lishi kerak. O'qituvchi oldindan tayyorgarlik ko'rib, o'quvchilarga nima kuzatilishi, nimalarga e'tibor berilishi haqida tushuntirishi lozim. Ekskursiya davomida esa bolalarning faolligini ta'minlash, ularni savol berishga undash muhimdir. Ekskursiyadan keyingi

bosqich ham tarbiyaviy jihatdan katta ahamiyatga ega. O'quvchilar ko'rgan va o'rganganlari haqida suhbatlashadilar, rasm chizadilar yoki kichik yozma ishlar bajaradilar. Bu jarayon bilimlarni mustahkamlashga xizmat qiladi va tarbiyaviy kompetensiyalarni yanada chuqurlashtiradi. Shuni ham ta'kidlash kerakki, ekskursiyalar faqatgina bilim berish vositasi emas, balki tarbiyaviy jarayonning ajralmas qismidir. Ular orqali o'quvchilarda intizom, mas'uliyat, jamoada ishlash, tabiatga va insonlarga hurmat kabi sifatlar shakllanadi. Bu esa kelajakda barkamol shaxsni tarbiyalashga xizmat qiladi [4].

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida tarbiyaviy kompetensiyalarni shakllantirishda ekskursiyalar alohida o'rin tutadi. Chunki bu yosh davrida bola shaxsining asosiy axloqiy, ijtimoiy va madaniy sifatlari shakllanadi va ular ko'proq amaliy tajriba orqali mustahkamlanadi. Ekskursiyalar esa aynan shunday tajribani ta'minlaydigan samarali pedagogik vosita bo'lib, o'quvchilarning nafaqat bilimini, balki ularning xulq-atvori, dunyoqarashi va ijtimoiy munosabatlarini ham rivojlantiradi. Ekskursiyalar jarayonida o'quvchilar real hayot bilan bevosita tanishadilar, turli ijtimoiy muhitlarni kuzatadilar va o'zlari uchun yangi bo'lgan bilim hamda taassurotlarni qabul qiladilar. Bu esa dars jarayonida o'rganilgan nazariy ma'lumotlarning hayotiy mazmun kasb etishiga yordam beradi. Natijada bolalarda bilimga qiziqish ortadi, o'qishga motivatsiya kuchayadi va o'rganilgan tushunchalar uzoq muddatli xotirada mustahkamlanadi.

Shuningdek, ekskursiyalar tarbiyaviy jihatdan ham juda muhim ahamiyatga ega bo'lib, o'quvchilarda jamoada ishlash, o'zaro hurmat, intizom va mas'uliyat hissini rivojlantiradi. Ular turli vaziyatlarda to'g'ri qaror qabul qilishni, atrofda qilargalarga nisbatan e'tiborli bo'lishni va ijtimoiy qoidalarga rioya qilishni o'rganadilar. Ayniqsa, tabiatga, tarixiy obidalariga yoki ishlab chiqarish korxonalariga uyushtirilgan ekskursiyalar bolalarda vatanparvarlik, ekologik madaniyat va mehnatga hurmat kabi muhim fazilatlarni shakllantirishga xizmat qiladi. Bundan tashqari, ekskursiyalar o'quvchilarning emotsional rivojlanishiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Yangi muhit, qiziqarli kuzatuvlar va jonli tajribalar bolalarda ijobiy hissiyotlarni uyg'otadi, ularning o'ziga ishonchini oshiradi hamda ijtimoiy faolligini kuchaytiradi. Bu esa kelajakda mustaqil fikrlaydigan, tashabbuskor va ma'naviy yetuk shaxsni tarbiyalashga zamin yaratadi. Umuman olganda, boshlang'ich sinf o'quvchilarida tarbiyaviy kompetensiyalarni shakllantirish jarayonida ekskursiyalarni tizimli va maqsadli tashkil etish katta pedagogik ahamiyatga ega. Ular ta'lim va tarbiyaning uzviy bog'liqligini ta'minlab, o'quvchilarning har tomonlama rivojlanishiga xizmat qiladi. Shu bois ekskursiyalarni zamonaviy ta'lim jarayonining ajralmas qismi sifatida qarash va ularni samarali rejalashtirish muhim vazifalardan biri hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
2. Kadrlar tayyorlash milliy dasturi. – Toshkent, 1997.
3. Boshlang'ich ta'lim Davlat ta'lim standarti. – Toshkent, 2021.
4. Abdullayeva Q., Yusupova M. Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.
5. Tolipova J.O. Pedagogik texnologiyalar va boshlang'ich ta'lim metodikasi. – Toshkent: O'qituvchi, 2018.
6. Xo'jayev B.X. Pedagogika nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent: Fan, 2020.
7. Yo'ldoshev J.G., Usmonov S.A. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar. – Toshkent, 2017.
8. G'afforova T. Boshlang'ich ta'limda tarbiya jarayonini tashkil etish metodikasi. – Toshkent, 2016.
9. Boshlang'ich sinflarda sinfdan tashqari ishlar va ekskursiyalarni tashkil etish bo'yicha metodik qo'llanma. – Toshkent: RTM, 2022.
10. Pedagogika va psixologiya bo'yicha ilmiy-metodik maqolalar to'plami. – Toshkent, 2020–2024.